

ARAPÇA ASILLI MEMLÜK KIPÇAK TÜRKÇESINE AKTARILAN DINI BİR ESER OLARAK KİTAB-I MUKADDİME'NİN ÇEVİRİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

M.M. Issakhanova Kırca¹ , A.A. Mustafayeva² , K.K. Aubakirova³

^{1,2}*Al Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Almatı, Kazakistan*

³*Korkut Ata Kızılorda Üniversitesi, Kızılorda, Kazakistan*

E-mail: imeyrim@mail.ru, rummana@mail.ru, a_kunduz87k@mail.ru

Özet. Ebü'l-Leys es-Semerkandi'nin Kitab-ı Muakddime adlı eseri, Memlük döneminde Arapçadan Memlük Kıpçak Türkçesine aktarılmış önemli bir ilmihal yazma eseridir. Yazılı miras eseri Kıpçak ve Oğuz dil unsurlarının birlikte kullanılması, metnin karışık bir dil yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Metnin dil özellikleri Arapça ve Türk dilinin oluşum sürecinde büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayı Kitab-ı Mukaddime her iki lehçe (Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi) için, için hem dil bilim hem din bilimi alanındaki ilişkilerini anlaşılmasına katkı sağlayan temel metinlerden biri olarak sayılmaktadır.

Makalede, Ebü'l-Leys es-Semerkandi'ye ait olan Kitab-ı Mukaddime eseri üzerine Kazakistan, Türkiye başta olmak üzere, çeşitli ülkelerde yapılmış bilimsel çalışmalar, makaleler, tezler ve kitaplar incelenecektir. Eserin dil, çeviri ve içerik özelliklerine yönelik yaklaşımları değerlendirilecektir. Taranan çalışmaların konusu, daha çok hangi alan ele alınmış olduğu tespit edilecektir.

Bu kaynaklardan yola çıkarak ilmihal ve dini içerik odaklı değerlendirmeler, birleşik fiiller ve deyimleşmiş yapılar, söz varlığı ve leksikolojik incelemeler, hal ekleri, zaman ve kip kategorileri, zarf-fiil ekleri, sıfat-fiil ekleri, biçim bilgisi, ses bilgisi özellikleri, Oğuz ve Kıpçak unsurlarının birlikte kullanımı, nüshalar ve satır altı çeviri üzerine yapılan araştırmalar ayrı baskılar altında sınıflandırılacaktır. Böylece, dilbilimsel alandaki boşluklar ve mevcut araştırma boşluklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu değerlendirme gelecekte yapılacak olan bilimsel çalışmalara ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Memlük Kıpçak Türkçesi, Kitab-ı Mukaddime, Ebü'l-Leys es-Semerkandi, Arapça, Kazakça, Türkçe.

Giriş

Kıpçak Türkçesi çok geniş bir coğrafyada kullanılmıştır. Kıpçakların asıl yayılma alanı Karadeniz'in Kuzeyidir. Kıpçak Türkçesi, Türk dilinin tarihi gelişim evreleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönem, Altın Ordu Kıpçak Türkçesi, Memlük Kıpçak Türkçesi ve Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi olmak üzere üç temel gruba ayrılmaktadır. Ortaya çıkan eserler aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Kıpçak Türkçesi, geniş bir coğrafyada kullanılmıştır. Özellikle Memlük devleti hüküm sürdüğü Mısır ve Suriye sahasında XIII-XVI yüzyıllar arasında bir yazı dili geleneği oluşturmuştur. Bu dönemde, Mısır ve Suriye'de yaşayan Türk toplulukları tarafından Memlük Kıpçak Türkçesiyle çok sayıda ve farklı alanlarda eser yazılmıştır [36, s. 11].

Mısır ve civarında Kıpçak Türkçesinin kullanılmasının sebebi bölgeye köle olarak gelen Memlüklerin idari işlerini ellerine almalarıdır [32, s. 11]. Memlükler Mısır ve Suriye'de yaşayan halka Türkçe öğretmek amacıyla sözlük ve gramer kitapları hazırlamıştır. Bu dönemde dini ve edebi içerikli pek çok eser Arapçadan Kıpçak Türkçesine tercüme edilmiştir. Bununla birlikte, bölgede Oğuz Türklerinin de bulunması, yazı dilinde Kıpçak ve Oğuz unsurlarının birlikte kullanılmıştır. Ancak bu bölgede daha çok Kıpçaklar oluşturduğu için bu bölgede kullanılan Türkçe Kıpçak Türkçesine dayanmaktadır [32, s. 20].

Kitab-ı Mukaddime birçok defa Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser ilk defa Memlük sahasında Sultan Kayıtbay zamanında tercüme edilmiştir. Kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Yazı eserin Memlük sahasında yazılan nüshaları Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra İstanbul'a getirilmiştir [32, s. 20]. Arapça bir fıkıh metninin Memlük Kıpçak Türkçesine satır altı tercüme yöntemiyle aktarılmış olması bakımından yazma eserin nüshaları tercüme geleneği ve Türk dili için önemli bir kaynaktır. Türkiye'de eserin Memlük Kıpçak Türkçesine aktarılmış iki nüshası bilinmektedir. Bunlardan birincisi, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü'nde 1451 numara ile kayıtlı olan Ayasofya nüshasıdır. İkinci nüshası ise daha önce Konya İl Halk Kütüphanesi Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Bölümü'nde 6993 numara ile kayıtlıydı, şimdi ise Konya Yazma eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Tarihi Kıpçak Türkçesinin dil bilgisi ve tarihi dil araştırmaları bakımından adı geçen eserin nüshaları büyük önem taşımaktadır [32, s. 20]. Özkan, Tarihi Kıpçak Türkçesini üç ana grupta sınıflandırmaktadır: Deşt-i Kıpçak bölgesinde kullanılan Kıpçakça, günümüze ulaşan tek eser Codex Cumanicus'tur. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi: kronikler, hukuk belgeler, mahkeme tutanakları, dini ve edebi eserler ile dilbilim ve bilimsel metinler bu dönemde kaleme alınmıştır ve Memlük Kıpçak Türkçesi birçok eser bu gruba aittir [32, s. 20].

Memlük Kıpçak Türkçesi eserlerinde kullanılan dili Janos Eckmann üç grupta ele almaktadır: Asıl Memlük Kıpçak Türkçesi, Harezm Altın Ordu. Harezm Altın Ordu yazı diline sesbilgisi ve şekilbilgisi açısından yakın bir lehçedir. Oğuz Kıpçak karışık lehçesini de ikiye bölmüştür: Kıpçak unsurlarının yoğun olduğu grup ve Anadolu Türkçesi unsurlarının hakim olduğu grup. Üçüncü grubunda ise Osmanlı Türkçesi yer almaktadır. Oğuz Kıpçak karışık dil ise Kıpçak unsurlarının baskın olduğu alt gruplara ayrılmaktadır [32, s. 21]. Eckman'a göre Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandi'yi, Oğuz-Kıpçak karışık lehçesi grubunun Anadolu Türkçesi unsurlarının hakim olduğu grubun içine almaktadır. Bundan dolayı Ayasofya ve Uzluk nüshalarında Kıpçak Türkçesine ait dil unsurlarıyla birlikte Oğuzca özellikleri de görülmektedir [32, s. 24]. Özkan'a göre de eserin ses ve şekil bilgisi özellikleri, Oğuz unsurlarının yoğun olduğu Oğuz Kıpçak karışık dil grubuna dahildir [32, s. 28].

Eserin içeriği Hanefi mezhebi esaslarına göre düzenlenmiştir. Metin besmele ile başlayarak Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e ve yakınlarına salat ve selam ile devam etmiştir. İslam'ın şartları, namaz ve namazla ilgili hükümler, temizlik ve taharet konuları, abdestin farzları ve sünnetleri, istinca, teyemmüm, suyun çeşitleri ve bazı dini terimlerin açıklamaları eserin temel konuları arasında yer almaktadır. Namaz bölümünden sonra bazı akait meselelerine de değinilmiştir [32, s. 23]. Dil ve üslup bakımından sade ve öğretici bir anlatım tercih edilmiştir.

Kitab-ı Mukaddime'nin farklı kütüphanelerde yer alan birçok fazla yazma nüshası bulunmaktadır. Ancak bu nüshaların tamamı incelenmemiştir. Araştırmaların büyük kısmı, Ayasofya nüshası olarak bilinen 1451 numaralı yazma eseri üzerine çalışmalar yapmıştır. Eser üzerine ilk bilimsel çalışmalar A.Zajaczkowski tarafından yapılmıştır ve K.H.Menges ve J.Eckmann tarafından eleştiriler yapılmıştır. Daha sonra Gönül Berberoğlu eserin metin ve indeksini bitirme tezi olarak hazırlamıştır. Diğer araştırmacı Recep Toparlı transkripsiyonlu metin ve indeks çalışması yayımlamıştır. Özkan ise Ayasofya ve Uzluk nüshalarını karşılaştırarak kapsamlı bir yüksek lisans tezi hazırlamış ve daha sonra kitap çıkarmıştır [32 s. 26-27].

Bu makalede, Kitab-ı Mukaddime üzerine Kazakistan, Türkiye ve başka ülkelerde yapılan makale, tez, kitap ve diğer akademik çalışmalar tespit edilerek bibliyografik bir çerçevede incelenecektir ve sistematik biçimde değerlendirilecektir. Aynı zamanda çalışmaların konusu, yöntemi ve içeriği açısından sınıflandırılacaktır.

Materyal ve Metotlar

Bu çalışmada, Ebü'l-Leys es-Semerkandi'nin Kitab-ı Mukaddime adlı eseri üzerine Kazakistan, Türkiye ve başka ülkelerde yapılmış bilimsel yayınlar derlenecektir. Eserle ilgili makale, tez ve kitapların içerikleri dikkate alınarak belirli araştırma alanlarına göre sınıflandırılacaktır. İnceleme sürecinde özellikle metnin Arapçadan Memlük Kıpçak Türkçesine tercüme edilmiş nüshalarını konu alan çalışmalar üzerinde durulacaktır.

Araştırma, daha önce yayımlanmış akademik yayınlara dayalı bir literatür değerlendirmesi dayanmaktadır. Bu çalışma kapsamında Kitab-ı Mukaddime hakkında farklı ülkelerde yazılan makale, tez ve kitaplar bir araya getirilecektir. Kazak, Türk ve başka ülkelerdeki bilim insanlarının çalışmaları da değerlendirmeye dahil edilecektir. Kaynaklara ulaşmada basılı eserler ve çevrim içi veri tabanlarından yararlanılacaktır. YÖK Tez Merkezi, TR Dizin, Web of Science ve Scopus gibi ulusal ve uluslararası akademik platformlarda taramalar yapılacaktır.

Elde edilen veriler, çalışmaların ele aldığı araştırma alanları ve ulaştıkları sonuçlar doğrultusunda değerlendirilecektir. Bu incelemek sayesinde mevcut araştırmaların genel eğilimleri ile henüz yeterince incelenmemiş alanlar ortaya konulacaktır.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, Kitab-ı Mukaddime üzerine yapılan araştırmaların ortaya koyduğu bulgular bir araya getirilmiştir. Bulunan kaynaklarda öne çıkan araştırmaların konuları dikkate alınmıştır. İncelenen çalışmalar, içerik bakımından değerlendirilmiştir. Taranan çalışmaları, satır altı çeviri, Oğuz ve Kıpçak unsurlarının birlikte kullanımı, ses bilgisi özellikleri, biçim bilgisi, hal ekleri, söz varlığı, leksikolojik incelemeler, birleşik fiiller, deyimleşmiş yapılar, ilmihal, fıkıh ve dini içerik odaklı başlıklar altında sistematik biçimde kaynakların sınıflandırması aşağıda yapılmıştır. Bu yönüyle yapılan sınıflandırma, yalnızca mevcut literatürün genel görünümünü sunmakla kalmamakta, aynı zamanda gelecekte yürütülecek araştırmalar için yöntemsel ve içeriksel bir çerçeve de oluşturmaktadır.

Nüshalar ve Satır Altı Çevirisi. Kitab-ı Mukaddime'nin nüshaları ve satır altı tercüme yöntemi üzerine yapılan çalışmalar, metnin dilsel ve metinbilimsel özelliklerinin anlaşılmasında bir temel sunmuştur. Toparlı (1978), el yazmasının dilsel özellikleri üzerinde de durmuştur. Ona göre nüsha tamamen harekelenmiş, estetik bir hatla istinsah edilmiş olup, her sayfada altı satır metin yer almaktadır. Her bir Arapça satırın altında, Memlük Kıpçak Türkçesiyle verilmiş karşılığı bulunmaktadır. Metinde Arapça kelimelerin altına Memlük Kıpçak Türkçesiyle çevirisi yerleştirilmiştir. Aynı zamanda Türkçe ifadelerin Arapça söz dizimsel yapıya bağlı olup ve kelime kelime çeviri şeklinde sunulmuştur. Ona göre bu durum, Türkçe cümlelerin dil bilgisel açıdan yer yer eksik ya da yeterince açık olmamasına yol açmıştır. Söz konusu nitelikler, Memlük-Kıpçak yazılı eserlerinde sıkça karşılaşılan satır arası tercüme tekniğinin belirgin bir örneğini teşkil etmektedir [37]. Demirci (2003), çalışmasında Ebü'l-Leys es-Semerkandi'nin Kitab-ı Mukaddime adlı eseri ile ilgili genel bilgiler vermekte, ayrıca İstanbul'daki Ayasofya nüshasına ilişkin bilgiler ile bu eser üzerine araştırma yapan bilim insanlarının isimlerini aktarmaktadır [18, s. 57]. Dinler (2006) ise Ebü'l-Leys es-Semerkandi'nin Muqaddimatü's-Salat adlı eserini İslam literatüründeki ilk ilmihal örneklerinden biri olarak değerlendirmekte ve metnin döneminde geniş bir kullanıcı kitlesine pratik rehberlik yapan "uygulamalı eser" niteliği taşıdığını belirtmektedir [19, s. 50, 64]. Araştırmacı, yazma nüshalarının farklı adlarla kaydedildiğini ancak çalışmasında Muqaddimatü's-Salat adını tercih ettiğini ve nüshaların çokluğu ve kütüphane kayıtlarındaki düzensizlik nedeniyle tüm varyantların kesin biçimde tespit edilemeyeceğini ifade etmektedir [19, s. 64]. Dinler (2006), Berlin nüshasına ulaşmasa da Ayasofya (1451) ve özellikle hicri 884 tarihli Konya nüshasının (6993) daha eski olduğunu, bunun metin tahkikine engel oluşturmadığını vurgular. Ayrıca eserin zaman zaman Kaydana adlı başka bir müellifin aynı adla yazdığı eserle karıştırılabildiğini de belirtir [19, s. 64-65]. Yüce (2011), makalesinde Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leys-i Semerkandi yazma eseri hakkında şu değerlendirmeyi yapar: Bu eser Kıpçakça metinler arasında yer almakta olup edebiyat, din, at bakımı, okçuluk ve tıp gibi çeşitli konuları kapsayan çalışmaların biri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu eser Kansu Gavri için Kıpçak Türkçesine tercüme edilmiş ve Eşenbay b.

Sudun tarafından yazma olarak istinsah edilerek günümüze ulaştırılmıştır [38, s. 102–103].

Oğuz ve Kıpçak Unsurlarının Birlikte Kullanımı. Memlük Kıpçak Türkçesine tercüme edilen metin Oğuz ve Kıpçak unsurlarının birlikte kullanıldığı geçiş nitelikli bir yazı dili örneği olduğunu ortaya koymaktadır. Özkan (2000), Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerhandi'nin Ayasofya (1451) ve Uzluk nüshalarının dil özelliklerinin bilimsel açıdan özel önem taşıdığını vurgular. Yazar, her iki nüshada Oğuz Kıpçak karışık dil özellikleri görülmesine rağmen Oğuz Türkçesine özgü söz varlığı, fonetik ve morfolojik unsurların daha belirgin olduğunu söyler. Aynı zamanda bu metinlerde Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemine ait dilsel izlerin açıkça görüldüğünü ifade eder. Özkan'a göre özellikle Uzluk nüshası geçiş dönemi özelliklerini yoğun biçimde yansıtarak tarihi gelişim sürecindeki dil değişimini göstermektedir. Bu nedenle eser, Oğuz temelli olmasına rağmen Kıpçakça unsurları da bünyesinde koruyan karışık bir dil yapısına sahiptir. Bu nüsha Türk yazı dilleri arasındaki etkileşimin önemli bir örneğidir [31, s. 210]. Eckman'ın (2017) değerlendirmesine göre, Kitab-ı Mukaddime saf bir Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınmış bir eser değildir. Oğuz ve Kıpçak dil unsurlarının birlikte kullanıldığı geçiş nitelikli bir yazılı metin özelliği taşımaktadır. Araştırmacı, bu durumu Memlük dönemindeki dilsel sentezin bir yansıması olarak ele almaktadır. Ona göre adı geçen eserde Oğuz Türkçesine özgü fonetik ve morfolojik unsurlar, Kıpçak temelli yapı ile kullanılmıştır; bu nedenle metin, iki farklı dil sisteminin kesiştiği tarihi bir safhayı yansıtmaktadır [21, s. 53-54]. Özgür'e (2014), göre Memlük Kıpçak Türkçesinde yapılan tercüme, Oğuz Kıpçak karışık dil özellikleri taşımakla birlikte Oğuz unsurları daha fazla görülmektedir. Çalışmada günümüz Türkçesinden farklılaşan yaklaşık 89–100 kelimenin söz varlığı incelenmiştir. Bazı sözcüklerin yalnızca Kıpçak Türkçesine özgü olduğu, bazılarının ise ses ve biçim bakımından değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir [30, s. 533]. Arapçadan geçmiş kimi kelimelerin farklılaşmış biçimleri ile deyimleşmiş kelimelerin kullanım örneklenmiştir. Özgür (2014), eserin "Oğuzlaşmış Kıpçak Türkçesi" ile yazıldığı ve Memlük Kıpçak Türkçesine özgü ikilik ve çokluk biçimlerinin dikkat çektiğini vurgular [30, s. 534]. Mohammad'ın (2018) "Memlük Kıpçak Türkçesinde Ekler ve İşlevleri" adlı doktora tezinde, Memlük Kıpçak döneminin dil özellikleri ve ekler sistemi ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Araştırmada J. Eckman'ın önerdiği sınıflandırma esas almıştır. Araştırmacı, eseri Memlük Kıpçak Türkçesinde eklerin işlevlerini incelemede temel kaynaklardan biri olarak görmektedir. Bunun nedeni, metinde Kıpçak temelli ekler ile Oğuzca biçimlerin karşılıklı etkileşiminin açık biçimde gözlemlenmesidir. Böylelikle Kitab-ı Mukaddime, Memlük Kıpçak döneminin geçiş niteliği taşıyan dil yapısını, yani Oğuz ve Kıpçak unsurlarının kesişimini yansıtan tipik bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Mohammad'ın "Memlük Kıpçak Türkçesinde Ekler ve İşlevleri" adlı doktora tezi daha sonra genişletilerek 2021 yılında Türk Dil Kurumu tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. Bu yayın, Memlük Kıpçak Türkçesinin şekilbilgisini işlevsel açıdan betimleyen önemli bir bilimsel eser olarak Türk dilbilimi alanında yaygın biçimde kullanılmaktadır [27, 28].

Bu genel değerlendirmeyi tamamlayan bir diğer yaklaşım, Sadıkbekov'un (2009) doktora tezinde görülmektedir. Sadıkbekov'a göre Kitab-ı Mukaddime, Kazak Türkçesinin oluşum sürecinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Metinde Eski Türkçe dönemine ait ses bilgisi ve dil unsurları korunurken Kaşgarlı Mahmud geleneğiyle ilişkili unsurlar ile Arap ve Fars yazı kültürünün etkisi altında şekillenen Kıpçak öğeleri bir arada bulunmaktadır [8, s. 121]. Bu yönüyle Kitab-ı Mukaddime'nin dili, Türk yazı dilinin evriminde Eski Türkçe geleneği ile Kazak Türkçesinin teşekkül süreci arasında bağlayıcı bir halka olarak değerlendirilmektedir [8, s. 122-123]. Ayrıca fiil sistemi ve biçimbilgisi açısından Kazak Türkçesine oldukça yakın olduğunu söylemektedir. Zaman ve kip eklerinin istikrarlı kullanımı ile -ğan ekinin baskınlığının, dilsel sürekliliğin somut göstergeleri arasında yer aldığı belirtilmektedir [8, s. 122].

Bazı bilim insanları (Özkan, Özgür v.d.) eserin dilini Oğuzca dil unsurları baskın olduğunu belirtmekte, Kazak bilim insanı Sadıkbekov (2009) ise Kazak Türkçesine oldukça yakın olduğunu söylemektedir.

Ses Bilgisi Özellikleri. Kitab-ı Mukaddime'nin ses bilgisi özellikleri üzerine yapılan çalışmalar, metnin fonetik yapısının Memlük Kıpçak Türkçesinin temel niteliklerini büyük ölçüde koruduğunu, bununla birlikte Oğuz Kıpçak geçiş sürecine özgü unsurlar da barındırdığını ortaya koymaktadır. Düysenov (2016), Memlük Kıpçak yazılı anıtları temel alan incelemesinde, Kitab-ı Mukaddime'de yirmi dört ünsüz sesin bulunduğunu belirtmiştir. Bu sistemi tarihi ses bilgisi çerçevesinde değerlendirmektedir [3, s. 100]. Aynı araştırmacının doktora tezinde (2025), eserde yer alan yirmi dört ünsüz sesi sınıflandırmıştır. Artikülasyon noktalarına (dudak, labiodental, diş ve gırtlak) ve sesin katılımına (tonsuz, tonlu/sonor) göre ayrıntılı biçimde araştırma yapmıştır. Böylelikle yazma eserin ünsüz sistemi sistematik olarak ortaya konulmaktadır [4, s. 105-106].

Sadıkbekov (2016), Kitab-ı Mukaddime'de büyük ünlü uyumunun genel olarak istikrarlı biçimde korunduğunu,

buna karşılık dudak uyumunun görece zayıfladığını tespit etmektedir. Yazar, bu durumu metnin Kazak Türkçesine olan yakınlığını yansıtan belirgin bir fonetik özellik olarak değerlendirmektedir. Ünlülerin konumsal değişimlerini ise Kıpçak Oğuz geçiş süreci, varyantlaşma ve diyalektal etkileşimler çerçevesinde açıklamaktadır [9, s. 106].

Ses odaklı bu çalışmalar bir arada değerlendirildiğinde, Kitab-ı Mukaddime'nin ses sisteminin Kıpçak Türkçesinin temel ses özelliklerini koruduğu görülmektedir. Ünlü uyumu ve ünsüz ses yapısı bakımından ise Oğuz Kıpçak etkileşimini yansıtan karışık bir yapı sergilemektedir. Özellikle ünlü uyumu ve ünsüz sistemi Kazak Türkçesiyle olan tarihi ilişkisi tespit edilmiştir. Kitab-ı Mukaddime'yi tarihi Türk lehçeleri arasındaki bağlantıları izlemek açısından önemli bir ses bilgisi kaynağıdır.

Biçim Bilgisi

Sıfat-Fiil Ekleri

Kitab-ı Mukaddime'deki sıfat-fiil eklerinin kullanımı, Memlük Kıpçak Türkçesinin biçim bilgisi özelliklerini ve Oğuz Kıpçak geçiş sürecini yansıtan önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Sadıkbekov'un (2014) “-ğan -gen Sıfat-Fiil Eklerinin Tarihi Gelişimi Üzerine (Memlük Kıpçak Eserleri Örneğinde)” adlı makalesine göre, geçmiş zaman sıfat-fiil eki -ğan, -gen, Kazak Türkçesinde ve diğer Kıpçak lehçelerinde görüldüğü gibi, Memlük dönemine ait Kıpçak Türkçesi eserlerinde de -ğan, -gen, -qan, -ken olmak üzere dört biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimler normalde ünsüz uyumu kuralına göre değişmekle birlikte, Kıpçak metinlerinde söz konusu kurala uymayan kullanımların da oldukça yaygın olduğu belirtilmektedir [33, s. 113]. Kitab-ı Mukaddime'de -ğan, -gen ekini alan sıfat-fiillerin adlaşarak tekil üçüncü şahıs -dır, -dir eklerini aldıkları ve cümlede yüklem işlevinde kullanıldıkları görülmektedir. Bu durum, ad cümlelerinin kurulmasına imkan tanımaktadır. Söz konusu sıfat-fiiller isimden önce kullanıldıklarında geçmiş zaman anlamı taşımaktadır. Çokluk, iyelik ve hal eklerini alarak cümlede çeşitli sözdizimsel görevler üstlenmektedir [33, s. 113]. Araştırmacı, Memlük Kıpçak edebi dilinde bu ekler yalnızca geçmiş zamanı ifade etmekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda şimdiki zaman ve alışkanlık bildiren, tekrarlanan eylemleri kapsayan geniş zaman anlamında da kullanıldığına dair sıfat-fiilli örneklerini de tespit etmiştir [33, s. 114]. Kitab-ı Mukaddime eserinin dilinde Oğuzca dil özelliklerine giren -an, -en eklerine de rastlanmaktadır, ancak bu eklerin kullanım sıklığı -ğan, -gen biçimlerine kıyasla daha düşüktür. Anlam ve işlev bakımından ise bu biçimler arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır [33, s. 114]. Kitab-ı Mukaddime yazma eserinin Memlük döneminin sonlarında kaleme alınmış olması sebebiyle, metinde -ğan, -gen biçimlerinin Eski Türkçedeki -mış, -dık sıfat-fiil eklerinin işlevini üstlendiği ve günümüz Kıpçak lehçelerinde yerleşik hale gelen kalıcı biçimlere dönüşmeye başladığı görülmektedir. Bununla birlikte, Oğuz Türkçesinin etkisinin güçlü olması nedeniyle -an, -en biçimleri de nadiren de olsa metinde yer almaktadır [33, s. 118]. Bu çalışma, Memlük dönemindeki Kıpçak Türkçesinin dil bilimsel gelişim sürecini, Oğuz Türkçesinin etkisini ve sıfat-fiil eklerinin anlamsal ile sözdizimsel işlevlerini ortaya koymasına bakımından önemli bir yere sahiptir. Sadıkbekov'un (2018) “Memlük Kıpçak Yazılı Anıtları Dilindeki Sıfat-Fiil Ekleri” adlı makalesinde, Kitab-ı Mukaddime yazma eseri temel alınarak sıfat-fiil biçimlerinin işlevleri ele alınmaktadır. -mış, -miş, -ğan, -gen ve -an, -en olmak üzere üç temel sıfat-fiil türü incelenmekte ve Kitab-ı Mukaddime'den somut örneklerle açıklanmaktadır [33, ss. 42-46].

Sadıkbekov'un (2018) “Memlük Kıpçak Yazılı Anıtları Dilindeki Sıfat-Fiil Ekleri” adlı makalesinde Kitab-ı Mukaddime'yi örnek alarak -mış, -miş, -ğan, -gen ve -an, -en sıfat-fiil eklerinin işlevlerini karşılaştırmıştır. Onların metindeki kullanımlarını somut örneklerle ortaya koymuştur [10, s. 42-46]. Elde edilen bulgular, sıfat-fiil eklerinin zaman anlamı ve sözdizimsel işlev bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliğin ise Memlük Kıpçak Türkçesinin geçiş niteliği taşıyan biçim bilgisi yapısını yansıttığını ortaya koymaktadır.

Zarf-Fiil Ekleri

Sadıkbekov (2024), “-ıp, -ip Zarf-Fiil Eklerinin Gelişimi Ve Oluşumu (Memlük-Kıpçak Yazılı Anıtları Teme-
linde)” adlı çalışmasında, Memlük-Kıpçak Türkçesinde kullanılan -ıp, -ip, -up, -üp ve -p zarf-fiil eklerini tarihsel ve işlevsel açıdan ele almaktadır. Araştırmada Münyetü'l-Guzzat, Kitab-ı Mukaddime, Kitab fi'l-Fıkh ve Kitab fi'l-Fıkh bi'l-Lisani't-Türki gibi temel metinlere dayandırılmıştır. Çalışmada özellikle Kitab-ı Mukaddime örnekleri üzerinden zarf-fiil eklerinin biçimsel çeşitlenmeleri ve cümle içindeki işlevleri gösterilmiştir. Buna göre fiil kökü ünsüzle bitip son hecedeki ünlü dudaklı olduğunda -up, -üp biçimlerinin tercih edilmesi, Memlük Kıpçak Türkçesinde dudak

---

uyumunun korunduğunu ortaya koymaktadır. Sadıkbekov, bu zarf-fiil eklerinin temel işlevinin ardışık eylemleri bağlamak olduğunu, zarf-fiilli eylemin, ana fiilden önce gerçekleşen yardımcı bir eylemi ifade ettiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte metinlerde sınırlı sayıda da olsa nedensellik anlamı taşıyan kullanımların bulunduğu belirtilmektedir [11, s. 38-42].

Zaman ve Kip Kategorileri

Sadıkbekov (2016), “Memlük Kıpçak Türkçesinde Gelecek Zaman Kategorisinin Oluşum Yolları” adlı makalesinde Memlük Kıpçak Türkçesindeki gelecek zamanı bağımsız bir gramatikal kategori olarak ele almakta ve incelemesini Kitab-ı Mukaddime, Münyetü’l-Guzzat, Seyfi Sarayı’nın Süheyl ü Gülersin, Kitab fi’l-Fıkh ve Kitab fi’l-Fıkh bi’l-Lisani’t-Türki gibi temel yazma eserleri üzerinde çalışma yapmaktadır. Çalışmada gelecek zamanın en üretken eki -gay, -gey olduğu belirtilmektedir. Bu ekin konuşma anından sonra gerçekleşmesi kesinlik taşıyan eylemleri ifade eden gelecek zaman işlevinde kullanıldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca gelecek zaman ekinin olumlu ve olumsuz fiil tabanlarıyla düzenli biçimde ilişkilendiği Kitâb-ı Mukaddime’den alınan örneklerle gösterilmektedir [7, s. 186]. -ar, -er, -ur, -ür eklerinin temel işlevinin alışkanlık ve genelleme bildiren geniş zaman olduğu, ancak bağlamsal kullanımlarda bu biçimlerin dolaylı gelecek zaman anlamı da taşıyabildiği ifade edilmektedir [7, s. 187]. Balaqojayeva ve Aubakirova (2022), “Memlük Kıpçak Türkçesinin Dili ile Kazak Türkçesinde Fiiller ve Zaman Kategorisi” adlı makalesinde Memlük Kıpçak Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki fiil sistemi ve zaman kategorilerini karşılaştırmaktadırlar [2, s. 8]. Balcı (2023), “Memluk Kıpçak Türkçesinde kerek(dür)... fiil-(G)A(y)+ (şahıs zamirleri/ekleri) yapısındaki gereklilik çekimi” adlı makalesinde ise Memlük Kıpçak Türkçesinde gereklilik kipini ele aldığı araştırmasında, “...kerek(dür)...” + fiil-(G)Ay- (şahıs zamirleri/ekleri) yapısıyla kurulan gereklilik çekiminin yaygın ve belirgin bir kullanım alanına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yazar, bu yapının yalnızca Mukaddime-i Ebü’l-Leys ve Şerhü’l-Menar ile sınırlı kalmadığını, farklı Memlük Kıpçak Türkçesi metinlerinde de sistemli biçimde kullanıldığını vurgulamaktadır [15, s. 367].

Hal Ekleri

Akbulut (2025), “Tarihi Kıpçak Türkçesi Metinlerinin Hal Ekleri Bakımından Karşılaştırılması” adlı makalesinde Memlük Kıpçak Türkçesinde kullanılan hal eklerini ayrıntılı biçimde incelemektedir. Aynı zamanda bu eklerin işlevsel çeşitliliğine dikkat çekmektedir. Yazara göre -IA eki ile bunun genişletilmiş biçimi olan -IAyIn eki yalnızca vasıta halini karşılamakla sınırlı kalmamaktadır. Buna bağlı olarak zaman ve benzerlik anlamlarının oluşmasına katkı sağlamaktadır [13, s. 114]. Çalışmada ayrıca ilgi hali ekinin kişilerüng (insanların) gibi örneklerle Kitab-ı Mukaddime başta olmak üzere Memlük Kıpçak Türkçesi metinlerinde açık ve işlek bir biçimde kullanıldığı gösterilmektedir [13, s. 116-117].

Söz Varlığı ve Leksikolojik İncelemeler

Özgür (2014), “Memlük Kıpçakçasıyla yazılmış Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu’l-Leys es-Semerkandi’nin söz varlığı” adlı makalesinde Kitab-ı Mukaddime’nin söz varlığını inceleyerek yazma eserde namaz, abdest ve temizlikle ilgili dini terimlerin öne çıktığını belirtmektedir [30, s. 533]. Kocapınar (2019), “Kıpçak metinlerinde Allah ve sıfatları ile ilgili söz varlığı.” adlı makalesinde Kıpçak metinlerinde Allah ve sıfatlarıyla ilgili söz varlığını ele aldığı çalışmada, Kitab-ı Mukaddime’de geçen “ata” kelimesinin Kıpçak sahasına ait metinlerde temel olarak “baba” anlamında kullanıldığını göstermektedir. Bu sözcük akrabalık sözcüğü ve kültürel anlam dünyası bakımından önemlidir [25, s. 105]. Doğan (2018), Tarihi Kıpçak Türkçesindeki meslek adlarının çağdaş Kıpçak grubu lehçelerinden Karaçay-Malkar Türkçesindeki görünüşleri adlı makalesinde ise tarihi Kıpçak Türkçesindeki meslek adlarını incelemiştir. “beg, bey, bi, big, biy” (“bey, reis, efendi, asil”) gibi Memlük Kıpçak Türkçesinde “biy” sözcüğü “bey” anlamında kullanılmıtır [20, s. 179]. Fakirulloğlu’nun (2023) “Tarihî Kıpçak Türkçesinde biliş fiilleri üzerine inceleme” adlı makalesinde Memlük dönemi metinlerinde görülen biliş fiilleri ele alınmıştır. Özellikle “bil-“ fiilinin kullanımı Kitab-ı Mukaddime örneği üzerinden gösterilmiştir [23, s. 361].

Birleşik Fiiller ve Deyimleşmiş Yapılar

Çelik'in (2021) "Kıpçak Türkçesi Döneminde Yazılan Dini Eserlerde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller" başlıklı çalışmasında, Memlük Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınmış dini metinlerde yer alan deyimleşmiş birleşik fiiller ele alınmaktadır. Araştırmada özellikle "oruç aç-" (iftar) [17, s. 416], "avdaz al-" (abdest almak) [17, s. 417] ve "teyemmüm al" [17, s. 417] gibi örnekler tespit edilmiştir. Araştırmacı fiillerin Arapça dini kavramların Türkçeye çevirilerek metinlerin öğretici niteliğini güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu eser dini bilgilerin aktarımında pedagojik bir işlev taşıdığı ifade edilmiştir. [17, s. 415].

İlmihal, Fıkıh ve Dini İçerik Odaklı Değerlendirmeler

Sadıkbekov'un (2015) "Memlük Kıpçak Türkçesi ile Yazılmış Dini Eserler ve Özellikleri" adlı çalışmasında, Sovyetler Birliği dönemindeki bilim insanları tarafından Kıpçak Türkçesi ile yazılmış olan dini eserlerin arasında Hristiyanlığı yaymak için yazılan Codex Cumanicus yazma eserinin dilini kapsamlı ve sistemli biçimde incelemiştir. Yazar İslam dinin araştırılması büyük ölçüde ihmal edilmiş diye belirtmiştir. Memlük Kıpçak Türkçesiyle yazılan eserlerle ilgili yapılan çalışmalarda yazma eserlerin adları sınırlı biçimde anılmaktadır. Bu durum yazarın dikkatini çekmiştir [34, s. 124].

Ferit Dinler (2006), "Ebü'l-Leys es-Semerkindi ve Mukaddimetü's-Salat İsimli Eserinin Tahkiki" adlı çalışmasında Kitab-ı Mukaddime'yi İslam literatüründe ortaya çıkan erken dönem ilmihal metinlerinden biri olarak değerlendirmekte ve eserin, yazıldığı dönemde geniş bir okuyucu kitlesine günlük dini uygulamalarda yol gösteren pratik bir rehber işlevi üstlendiğini vurgulamaktadır [19, s. 50, 64]. Benzer biçimde Nasrullayev (2020), Hanefi mezhebine ait klasik fıkıh literatürünü ele aldığı çalışmasında Mukaddimetü's-Salat'ı el-Hidaye, Muhtasarü'l-Vikaye, Salat-i Mes'udi ve Şurutü's-Salat gibi temel eserlerle birlikte anmaktadır. Eseri namaza ilişkin din hükümleri açıklayan ve Ortaçağ Hanefi fıkıhı içerisinde önemli bir yere sahip olan başlıca kaynaklardan biri olarak değerlendirmektedir [6, s. 196]. Şukrullo (2021) ise Kitab-ı Mukaddime'yi, namaz ibadetinin esaslarını ve uygulamasını sistemli biçimde açıklamayı amaçlayan giriş niteliğinde bir eser olarak ele almaktadır. Metnin namaza hazırlık süreci ve ibadet esnasında dikkat edilmesi gereken hususları ayrıntılı biçimde sunması nedeniyle okuyucuya pratik bir rehberlik sağladığını belirtmektedir [12, s. 5].

Aubakirova ve Mustafayeva (2022), "Memlük Kıpçak Türkçesiyle yazılmış Ortaçağ dini eserleri" adlı çalışmalarında Kitab-ı Mukaddime'nin İslam araştırmaları ve Türkoloji açısından özel bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır [1, s. 89-90]. Azak (2025) ise Mukaddimetü's-Salat'ı halkın gündelik ve pratik dini ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik erken dönem ilmihal metinlerinden biri olarak değerlendirmektedir. Abdest hükümleri ve temel inanç esaslarının sade ve öğretici bir üslupla ele alınmasının metnin ilmihal geleneği içindeki yerini güçlendirdiğini ifade etmektedir [14, s. 4]. Yazar, eser etrafında oluşan ilmi birikimi ortaya koymak amacıyla dokuz şerh ve haşiyeyi incelemiştir. Bu şerhlerin mezhep içindeki görüş ve yorum farklılıklarını tespit etmede önemli veriler sunduğunu belirtmiştir [14, s. 5-10]. Ayrıca Ayasofya ve Uzluk nüshalarında Türkçe kelimelerin Arap harfleriyle harekelenmiştir. "Manzum Mukaddime" ile İbn Abdüşşekur'a ait "Tuhfetü's-Sıbyan"ı manzum ilmihal geleneğinin dikkat çekici örnekleri arasındadır [14, s. 11-4].

K.A.Kıdırbayev ve K.U.Köpeşov (2022), "Ortaçağ Kıpçak Arap sözlüklerinin incelenmesi" adlı makalesinde, XIV-XVI. yüzyıllarda Mısır ve Şam bölgesinde Memlük Kıpçaklarının iktidara gelmesiyle Kıpçak diline duyulan ihtiyaç artmıştır. Araplara Kıpçak Türkçesini öğretmek amacıyla çeşitli sözlükler ve gramer nitelikli eserler telif edildiğini belirtir. Arapçadan Kıpçakçaya çevrilen dini içerikli metinler arasında Kitab-ı Mukaddime'yi özellikle vurgulamıştır. Yazma eserin Kıpçak ve Arap dilleri arasındaki ilişkiyi ve Kıpçak Türkçesinin dilsel özellikleri önemli bir kaynak olduğunu ortaya koyarlar [5, s. 26].

Mıcık (2023) ise eserin kaynaklarda "Mukaddimetü Ebi'l-Leys", "Mukaddimetü fi's-Salat" ve "Mukaddimetü fi'l-Fıkh" gibi farklı adlarla anıldığını belirterek, Mukaddimetü's-Salat'ın İslami dini ve ritüel literatürün önemli örneklerinden biri olduğunu vurgulamaktadır [26, s. 17]. Sökmen (2024) de Memlük Kıpçak sahasında yazılmış sözlük ve gramer eserlerini incelediği çalışmasında Kitab-ı Mukaddime'den örnekler vererek, eserin Memlük Kıpçak Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan temel kaynaklardan biri olduğunu göstermektedir [36]. Ersoy (2011) ise Memlükler döneminde kaleme alınan eserlerin yerli ve yabancı araştırmacıların dikkatini çektiğini vurgulamakta

ve XV. yüzyılda fıkıh alanında yazılmış önemli Türkçe eserler arasında Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leys es-Semer-kandi'yi örnek göstermektedir [22, s. 200-201].

Bu çalışmalar bir arada değerlendirildiğinde, Kitab-ı Mukaddime'nin erken dönem ilmihal ve fıkıh gele-neği içinde pratik bir rehber metin olarak görülmektedir. Aynı zamanda Hanefi fikhinin Ortaçağ'daki öğretim ve yayılım sürecinde etkin biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yazma eserin Memlük Kıpçak Türkçesine aktarılması, dini bilginin Türk toplulukları arasında yaygınlaşmasında dilsel ve öğretici bir araç olarak açık biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte çalışmalarda ağırlıklı olarak içerik ve şerh geleneğine odaklanılmaktadır. Nüshalar arası dilsel farklılıkların ve dini terminolojinin tarihsel gelişiminin karşılaştırmalı ve bütüncül incelemelere açık olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma alanında biriken bilimsel çalışmalar, *Kitab-ı Mukaddime'yi* iki yönüyle öne çıkarmaktadır: Birincisi Azak (2025), Dinler (2006), Şukrullo (2021) ve Nasrullayev (2020) gibi yazarlar tarafından yapılan araştırmalar, metni halkın pratik dini ihtiyaçlarına cevap veren erken dönem ilmihal eseridir. Araştırmacılar fıkıh geleneği içinde konumlandırarak abdest, namaz ve temel inanç esaslarını öğretici bir üslupla sunan "rehber metin" olduğunu söyler. İkinci yönü ise Eckmann (2017), Özkan (2000) ve Özgür (2014) gibi araştırmacıların dilbilim odaklı çalışmalar, eserin saf bir Kıpçakça metin olmadığını, karışık dil olduğunu belirtirler. Oğuz ve Kıpçak dil unsurlarının bir arada olup karışık dil olarak ortaya çıkar. Kazakistan'da Kitab-ı Mukaddime üzerinden en kapsamlı çalışmayı Sadıkbekov (2009, 2014, 2016, 2018) yapmıştır. Çalışmalarında sıfat-fiil ekleri, kip kategorileri ve ünlü uyumu gibi alanları konu olarak almıştır. Toparlı'nın (1978) satır altı tercüme yöntemine ilişkin tespitleri, metnin dil yapısının Arapça söz dizimi etkisiyle zaman zaman "kapalı" görünebilmesini açıklayarak metin türü ile dil görünümü arasındaki ilişkiye dikkat çeker.

Sonuç.

Bu çalışma Memlük döneminde Arapçadan Memlük Kıpçak Türkçesine aktarılan Ebü'l-Leys es-Semerkan-di'nin Kitab-ı Mukaddime yazma eseri ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Eser, erken dönem ilmihal ve fıkıh metinlerinden biridir. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dil tarihi bakımından çok yönlü bir yazılı kaynaktır. Satır altı tercüme tekniğine ilişkin bulgular metnin öğretici amacını güçlendirdiğini, ancak Arapça söz dizimine bağlı kelime kelime aktarımın Türkçe cümlelerde yer yer anlam kapalılığına yol açabilmiştir. Eserin nüshaların farklı adlarla kataloglanması ve kayıt düzensizlikleri sorunu ortaya çıkmaktadır. Metnin varyantlarının tam çıkarılması ve nüsha-lar arası karşılaştırmanın sistematikleştirilmesi açısından alanın geliştirmeye açık olduğunu göstermektedir [19].

Dil incelemeleri, Kitab-ı Mukaddime'nin dili Oğuz Kıpçak karışık dil özelliğine sahiptir. Bundan dolayı geçiş nitelikli bir yazı dili örneği olduğu konusunda ortak bir fikre varılmıştır (Özkan 2000; Eckmann 2017; Özgür 2014; Mohammad 2018). Özellikle Ayasofya (1451) ve Uzluk (6993) nüshalarına dayalı değerlendirmeler, söz varlığı, ses bilgisi ve biçim bilgisi bakımından Oğuz unsurlarının belirginleştiğini, buna karşılık Kıpçak özelliklerinin de korunduğunu göstermektedir. Ses bilgisi çalışmaları, metinde ünlü uyumu ve ünsüz sistemi üzerinden Kıpçak temelinin ve geçiş sürecinin izlenebilmektedir. Biçim bilgisi araştırmaları ise sıfat-fiil, zarf-fiil, zaman ve hâl ekleri gibi alanlarda varyantlaşma ve işlev çeşitliliğinin Memlük sahasındaki dil içi değişim ve etkileşimi somutlaştırdığını ortaya koymaktadır. Leksikolojik ve söz dizimsel veriler (Özgür 2014; Çelik 2021; Kocapınar 2019; Doğan 2018; Fakirullahoğlu 2023), metnin dini terminoloji ve toplumsal kültürel kavramlar bakımından zengin bir söz varlığı sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu zenginlik, yalnızca terim aktarımıyla sınırlı değildir. Metinde yer alan deyimleşmiş birleşik fiiller, soyut dini kavramların Türkçe içerisinde somutlaştırılmasına imkan vermektedir. Böylece metnin öğretici niteliği güçlenmekte ve ilmihal içeriği halkın anlayabileceği sade dil kullanılmıştır.

İçerik odaklı çalışmalar, eserin Hanefi fikhî içerisinde namaz ve temizlik başta olmak üzere pratik dini hükümleri sistemli biçimde sunan bir rehber metin olarak işlev gördüğünü ve ilmihal geleneği ile şerh birikimi içinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Dinler 2006; Nasrullayev 2020; Şukrullo 2021; Azak 2025). Bununla birlikte, literatürün önemli bir bölümünün ilmihal geleneğini tanıtmakla ya da tekil dil özelliklerini betim-lemekle sınırlı kalmıştır. Nüshalar arası dilsel farklılıkların karşılaştırmalıdır. Oğuz Kıpçak unsurlarının alanların araştırma gündeminde öncelikli olarak durduğu görülmektedir [34]. Sadıkbekov'un (2009) araştırmalarından yola çıkarak, Kitab-ı Mukaddime'yi Kazak Türkçesinin teşekkül süreciyle ilişkilendirerek metnin tarihsel süreklilik

---

boyutunu güçlendirmektedir. Bu durum, Kitab-ı Mukaddime odaklı yeni çalışmaların Memlük Kıpçak yazı dilinin karışık yapısını daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Türk lehçeleriyle tarihi bağları daha sağlam temellendirmeye sahip olduğunu göstermektedir [8, s. 121-123].

Sonuç olarak gelecekte yapılacak disiplinlerarası araştırmaların, Kitab-ı Mukaddime ve karşılaştırmalı diyalektoloji yöntemleriyle birleştirilerek Memlük Kıpçakçasının çok katmanlı yapısını daha net aydınlatacağı ve Türk dünyasının tarihsel dil sürekliliğini bilimsel olarak daha sağlam bir zemine oturtacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla eser, Türk dilinin Oğuz ve Kıpçak kollarının tarihsel kesişim noktasını temsil eden özgün bir referans metin olma niteliğini sürdürmektedir.

Bununla birlikte, bilimsel çalışmaların önemli bir bölümü ilmiyel geleneğini tanıtmakla ve tekil dil özelliklerini betimlemekle sınırlı kalmıştır. Nüshalar arası farklılıkların dil tarihi çerçevesinde karşılaştırılması ve Oğuz Kıpçak unsurlarının nicel yöntemlerle ayrıştırılması gibi alanlar geliştirmeye açıktır. Bu nedenle *Kitab-ı Mukaddime* odaklı yeni incelemeler, Kitab-ı Mukaddime yazı dilinin çok katmanlı yapısını daha net biçimde ortaya koyma ve Türk lehçeleri (özellikle Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi) ile süreklilik bağlarını daha sağlam temellendirmelidir.

Toplamda otuz sekiz kaynak taranıp değerlendirilmiştir. Bu kaynaklardan yola çıkarak ilmiyel ve dini içerik odaklı değerlendirmeler, birleşik fiiller ve deyimleşmiş yapılar, söz varlığı ve leksikolojik incelemeler, hal ekleri, zaman ve kip kategorileri, zarf-fiil ekleri, biçim bilgisi, sıfat-fiil ekleri, ses bilgisi özellikleri, Oğuz ve Kıpçak unsurlarının birlikte kullanımı, nüshalar ve satır altı çeviri çalışmalarının konularına göre bu başlık altında değerlendirdik. Kazakistan'da Kitab-ı Mukaddime ile ilgili en kapsamlı çalışmaları Sadıkbekov (2009, 2014, 2016, 2018, 2022, 2024) yapmıştır, Türkiye'de ise Özkan (2018), kapsamlı ve kitabında Ayasofya ve Uzluk nüshalarının tıpkıbasımını da vermiştir. Özkan'ın 2018 yılında yayımlanan eserini Şimşek (2018) ve Kılıç (2018) tanıtmışlardır [35; 24]. Bu da kaynakların önemli olduğunu göstermektedir.

Finansal Destek. Bu makale, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yükseköğretim Bakanlığı Bilim Komitesi tarafından finanse edilen AP27510517 numaralı «Memlük-Kıpçak Türkçesindeki Kitab-ı Mukaddime Ebü'l-Leys es-Semerkandi El Yazmasında Teolinguistik Söylem (XV. Yüzyıl)» başlıklı bilimsel proje kapsamında hazırlanmıştır.

Yazar Katkıları:

Issakhanova Kırca M.M. – çalışmanın konseptini ve tasarımını oluşturdu, metodolojiyi belirledi, araştırma sürecini bizzat yürüttü ve makalenin orijinal taslağını kaleme aldı;

Mustafayeva A.A. – kapsamlı literatür taramasını gerçekleştirdi, makalenin teorik altyapısını/çerçevesini oluşturdu, elde edilen verileri analiz etti ve metni akademik düzeyde revize etti;

Aubakirova K.K. – araştırma için gerekli materyal ve verileri topladı, makalenin dergi kurallarına uygun olarak teknik düzenlemesini yaptı.

Kaynakça

1. Аубакирова, Қ., & Мустафаева, А. (2022). Мәмлүк-қыпшақ тілінде діни мазмұнда жазылған ортағасырлық жазба ескерткіштердің (XIII–XV ғ.) зерттелу мәселелері. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Филология сериясы, 140(3), бб. 82–94.
2. Балақожаева, А., Аубакирова, Қ. (2022). Мәмлүк-қыпшақ тілі мен қазақ тіліндегі етістіктер және шақ категориясы. ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы, 102(3).
3. Дюсенов, Б.Д. (2016). Способы образования фонетической системы старокыпчакского языка (на основе мамлюкско-кыпчакских письменных памятников). Проблемы востоковедения, (2) (72), стр. 97-101.
4. Дюсенов, Б.Д. (2025). Мәмлүктер кезеңіндегі жазба ескерткіштер – тілдік-мәдени дереккөз («ад-Дурра әл-мудийя» және «аш-Шузур аз-заһабийя» материалдары негізінде): филология ғылымдарының докторы дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация, Алматы, б. 163.
5. Қыдырбаев, Қ., Көпешов, К. (2022). Орта ғасырлық қыпшақ-араб сөздіктерінің зерттелуі. ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы, 102(3), бб. 25-32.
6. Насруллаев, Н.Х. (2020). Жизнь, научное и духовное наследие Лутфуллоха Насафи. Proceedings of Ingenious Global Thoughts: An International Multidisciplinary Scientific Conference, Сан-Хосе, Калифорния, стр. 193-197.

7. Садықбеков, Қ.А. (2016). Мәмлүк қыпшақ тіліндегі келер шақ категориясының жасалу жолдары. Еаги хабаршысы, 4, бб. 184-188.
8. Садықбеков, Қ. (2009). «Китаб Муқаддима Әбу Ләйс әс-Самарқанди» ескерткішінің тілдік ерекшеліктері: филология ғылымдарының кандидаты дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация, Түркістан, б. 125.
9. Садықбеков, Қ. (2016). Мәмлүк қыпшақ тіліндегі дауысты дыбыстар жүйесі (КМ негізінде). Абай ат. ҚазҰПУ Хабаршысы, 2(56), бб. 101-106.
10. Садықбеков, Қ.А. (2018). Мәмлүк қыпшақ жазба ескерткіштері тіліндегі есімше жұрнақтары. Сду хабаршысы, 2018/1 (44), бб. 40-47.
11. Садықбеков, Қ.А. (2024). -ып, -іп көсемше жұрнақтарының даму және қалыптасу тарихы (мәмлүк-қыпшақ ескерткіштері негізінде). Тілтаным, 1, бб. 37–45.
12. Шукрулло, А.А. (2021). Роль научного наследия Абу Лайс Самаркандии в развитии исламской цивилизации. Философские науки, 77(9).
13. Akbulut, E. (2025). Tarihî kıpçak türkçesi metinlerinin hâl ekleri bakımından karşılaştırılması. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 9(1), s. 99-120.
14. Azak, N. (2025). İlmihal türünde bir literatür incelemesi: Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin Mukaddimetü's-Salâti ve üzerine yapılan çalışmalar. Dergiabant, 13(1), s. 1-22.
15. Balcı, O. (2023). Memlûk Kıpçak Türkçesinde kerek(dür)... fiil-(G)A(y)+ (şahıs zamirleri/ekleri) yapısındaki gereklilik çekimi. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 8(1), s. 356-372.
16. Bigzad, N. (2019). Memlûk Kıpçak Türkçesinde kalıplaşmış söz birlikleri. Samsun.
17. Çelik, N. (2021). Kıpçak Türkçesi döneminde yazılan dinî eserlerde anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik filler. Türk Dünyası Araştırmaları, 127(251), s. 411-436.
18. Demirci, J. (2003). Cumhuriyet'in 80. yılında Türkiye'de Memlûk-Kıpçak Türkçesi çalışmaları. Türkoloji Dergisi, 16(2).
19. Dinler, F. (2006). Ebu'l-Leys es-Semerkindî ve Mukaddimetü's-Salât isimli eserinin tahkiki. Master's thesis, Sakarya Üniversitesi.
20. Doğan, R. (2018). Tarihî Kıpçak Türkçesindeki meslek adlarının çağdaş Kıpçak grubu lehçelerinden Karaçay-Malkar Türkçesindeki görünüşleri. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 4(8), s. 173-186.
21. Eckmann, J. (2017). Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar (O. F. Sertkaya, Ed., 5th ed.). Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 438.
22. Ersoy, E. (2011). Memlûkler döneminde yazılmış bilinmeyen bir eser: Dîvân-ı Rûhî. Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 25, s. 199-210.
23. Fakirullahoğlu, M.A.İ. (2023). Tarihî Kıpçak Türkçesinde biliş fiilleri üzerine inceleme. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (33), s. 358-383.
24. Kılıç, A. (2018). Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî. Dil Araştırmaları, 12(23), s. 330-333.
25. Kocapınar, P. (2019). Kıpçak metinlerinde Allah ve sıfatları ile ilgili söz varlığı. Dil Araştırmaları, 13(25), s. 97-113.
26. Mıcık, K. (2023). Ebü'l-Leys Semerkandî ve tasavvuf anlayışı. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
27. Mohammad, R. (2018). Memlûk Kıpçak Türkçesinde ekler ve işlevleri. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 388.
28. Muhammed, R. (2021). Memlûk Türkçesinde ekler ve işlevleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 336. ISBN 978-975-17-5022-8.
29. Özdemir, S. (2022). Tarihî Kıpçak Türkçesinde kullanılan eşya ve alet adlarının art ve eş zamanlı olarak incelenmesi. Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi, 2(2), s. 148-182.
30. Özgür, C. (2014). Memlûk Kıpçakçasıyla yazılmış Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin söz varlığı. Türk Dünyası Bilgeleri Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014, Eskişehir), s. 525-534.
31. Özkan, A. (2000). Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî'nin dil özellikleri. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5, s. 177-200.
32. Özkan, A. (2018). Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî: Giriş, inceleme, metin, dizinler, tıpkıbasım. Palet Yayınları.

-
33. Sadykbekov, K. (2014). –Ğan –Gen Sifat Fiil Eklerinin Tarihi Gelişimi Üzerine (Memlûk Kıpçak Eserleri Örneğinde). *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 2(1), s. 109-119.
34. Sadykbekov, K. (2015). Memlûk Kıpçak Türkçesi ile yazılmış dini eserler ve özellikleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3(2), s. 119-124.
35. Şimşek, Y. (2018). Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî. *Gazi Türkiyat*, 23, s. 237-239.
36. Sökmen, S. A. (2024). Memlûk Kıpçak sahasında yazılmış sözlük–gramerlerde kılınış. *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları*, 8(8), s. 31-69.
37. Toparlı, R. (1978). Memlûk-Kıpçak dili yadigârları ve İrşâdü'l-mülûk ve's-selâtn (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü). Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, 4343, s. 291.
38. Yüce, N. (2011). Mısır'da Türk dili ve kültürünün ilk izleri / The early traces of the Turkish language and culture in Egypt. *Journal of Turkish Language and Literature*, 41, s. 91-106.

М.М. Исаханова Кырджа¹, А.А. Мустафаева², К.К. Аубакирова³

^{1,2} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³ Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

(E-mail: imeyrim@mail.ru, rummana@mail.ru, a_kunduz87k@mail.ru)

Араб тілінен мәмлүк-қыпшақ тіліне аударылған діни ескерткіш ретінде «Китаб Муқаддима» еңбегінің аудармасы бойынша жүргізілген зерттеулер

Аңдатпа. Әбу Ләйс әс-Самарқандидің «Китаб Муқаддима» еңбегі ислам негіздерін (ғылымхал) қамтитын мәмлүктер кезеңінде араб тілінен мәмлүк-қыпшақ тіліне аударылған аса маңызды қолжазба саналады. Аталған жазба мұрада қыпшақ және оғыз тілдік элементтерінің қатар қолданылуы мәтіннің аралас тілдік құрылымға ие екенін көрсетеді. Ескерткіштің тілдік ерекшеліктері араб және түркі тілдерінің қалыптасу үдерістерін түсінуде үлкен маңызға ие. Сондықтан «Китаб Муқаддима» екі тілдің де тіл білімі мен дінтану саласындағы өзара сабақтастықты түсінуге үлес қосатын негізгі мәтіндердің бірі болып есептеледі.

Мақалада Әбу Ләйс әс-Самарқандидің «Китаб Муқаддима» еңбегіне арналған бірқатар елдерде жарияланған ғылыми зерттеулер, кітаптар, диссертациялар мен мақалалар талданады. Еңбектің тілі, аудармасы және мазмұндық сипатын зерттеуге қатысты ғылыми тәсілдер зерделенеді. Сонымен қатар қарастырылған зерттеулердің тақырыптық бағыттары айқындалып, ең көп зерттелген салалар айқындалады.

Осы дереккөздер негізінде зерттеулер ғылымхал және діни мазмұнға, күрделі етістіктер мен тұрақты құрылымдарға, лексикалық құрам мен лексикологиялық зерттеулерге, септік формаларына, шақ пен рай категорияларына, көсемше мен есімше түрлеріне, морфологиялық және фонетикалық ерекшеліктерге, оғыз және қыпшақ элементтерінің қатар қолданылуына, сондай-ақ қолжазба нұсқалары мен жолма-жол аудармаларға арналған еңбектер ретінде жекелеген бөлімдер бойынша жүйеленеді. Осылайша бұл жұмыс тіл білімі саласындағы және қазіргі зерттеулердегі кемшіліктер мен зерттелмеген қырларды айқындауға бағытталған. Бұл бағалау болашақта жүргізілетін ғылыми жұмыстарға бағыт-бағдар береді.

Түйін сөздер: мәмлүк-қыпшақ тілі, Китаб Муқаддима, Әбу Ләйс әс-Самарқанди, араб тілі, қазақ тілі, түрік тілі.

М.М. Исаханова Кырджа¹, А.А. Мустафаева², К.К. Аубакирова³

^{1,2} *Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан*

³ *Кызылординский университет имени Коркыт ата, Кызылорда, Казахстан*

(E-mail: imeyrim@mail.ru, rummana@mail.ru, a_kunduz87k@mail.ru)

Исследование труда «Китаб Мукаддима» как религиозного памятника, переведенного с арабского на мамлюкско-кыпчакский язык

Аннотация. Труд Абу-л-Лайса ас-Самарқанди «Китаб Муқаддима» является важной рукописью ильмихала (основ ислама), переведенной в мамлюкский период с арабского на мамлюкско-кыпчакский язык.

Сочетание кыпчакских и огузских языковых элементов в данном письменном наследии свидетельствует о смешанной лингвистической структуре текста. Языковые особенности памятника имеют большое значение для понимания процессов формирования арабского и тюркского языков. В этой связи «Китаб Мукаддима» является одним из основополагающих текстов, способствующих раскрытию взаимосвязей в области лингвистики и религиоведения и для тюркских языков.

В статье анализируются научные работы, книги, диссертации и статьи, посвященные труду Абу-л-Лайса ас-Самарканди «Китаб Мукаддима», изданные в ряде стран. Оцениваются подходы к изучению языка, перевода и содержательных характеристик произведения. Выявляется тематическая направленность исследованных работ и определяются наиболее изученные области.

На основе данных источников по отдельным разделам классифицируются исследования, посвященные ильмихалу и религиозному содержанию, сложным глаголам и устойчивым структурам, лексическому составу и лексикологическим изысканиям, падежным формам, категориям времени и наклонения, деепричастиям, причастиям, морфологическим и фонетическим особенностям, совместному использованию огузских и кыпчакских элементов, а также спискам рукописи и подстрочным переводам. Таким образом, работа направлена на выявление научных лакун и неизученных аспектов в области лингвистики. Проведенный анализ поможет выявить направления дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: мамлюкско-кыпчакский язык, Китаб Мукаддима, Абу-л-Лайс ас-Самарканди, казахский язык, турецкий язык, арабский язык.

References

1. Aubakirova, K., Mustafaeva, A. (2022). Mamluk-kypshak tilinde dini mazmunda zhazyrgan ortagasyrlyk zhazba eskertkishterdin (XIII–XV g.) zerttelu maseleleri. L.N. Gumilev atyndagy Eurazija ulttyk universitetinin Habarshysy. Filologija serijasy, 140(3), bb. 82–94. [in Kazakh]
2. Balakozhaeva, A., Aubakirova, K. (2022). Mamluk-kypshak tili men kazak tilindegi etistikter zhane shak kategorijasy. KazUU habarshysy. Shygystanu serijasy, 102(3). [in Kazakh]
3. Djusenov, B.D. (2016). Sposoby obrazovaniya foneticheskoy sistemy starokypchakskogo jazyka (na osnove mamlyuksko-kypchakskih pis'mennyh pamjatnikov). Problemy vostokovedeniya, (2) (72), str. 97-101. [in Russian]
4. Djusenov, B.D. (2025). Mamlukter kezenindegi zhazba eskertkishter – tildik-madeni derekkoz («ad-Durra al-mudijja» zhane «ash-Shuzur az-zahabijja» materialdary negizinde): filologija gylymdarynyn doktory darezhesin alu ushin dajyndalghan dissertaciya, Almaty, b. 163. [in Kazakh]
5. Kydyrbaev, K., Kopeshov, K. (2022). Orta gasyrlyk kypshak-arab sozdikterinin zerttelui. KazUU habarshysy. Shygystanu serijasy, 102(3), bb. 25-32. [in Kazakh]
6. Nasrullaev, N.H. (2020). Zhizn', nauchnoe i duhovnoe nasledie Lutfulloha Nasafi. Proceedings of Ingenious Global Thoughts: An International Multidisciplinary Scientific Conference, San-Hose, Kaliforniya, str. 193-197. [in Russian]
7. Sadykbekov, K.A. (2016). Mamluk kypshak tilindegi keler shak kategorijasynyn zhasalu zholdary. Eagi habarshysy, 4, bb. 184-188. [in Kazakh]
8. Sadykbekov, K. (2009). «Kitab Mukaddima Abu Lajs as-Samarkandi» eskertkishinin tildik erekshelekteri: filologija gylymdarynyn kandidaty darezhesin alu ushin dajyndalghan dissertaciya, Turkistan, b. 125. [in Kazakh]
9. Sadykbekov, K. (2016). Mamluk kypshak tilindegi dauysty dybystar zhujesi (KM negizinde). Abaj at. KazUPU Habarshysy, 2(56), bb. 101-106. [in Kazakh]
10. Sadykbekov, K.A. (2018). Mamluk kypshak zhazba eskertkishteri tilindegi esimshe zhurnaktary. Sdu habarshysy, 2018/1 (44), bb. 40-47. [in Kazakh]
11. Sadykbekov, K.A. (2024). -up, -ip kosemshe zhurnaktarynyn damu zhane kalyptasu tarihy (mamluk-kypshak eskertkishteri negizinde). Tiltany, 1, bb. 37-45. [in Kazakh]
12. Shukrullo, A.A. (2021). Rol' nauchnogo nasledija Abu Lajs Samarkandii v razvitii islamskoj civilizacii. Filosofskie nauki, 77(9).
13. Akbulut, E. (2025). Tarihi kipchak turkçesi metinlerinin hâl ekleri bakimindan karşılaştırılması. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 9(1), s. 99-120. [in Russian]

-
14. Azak, N. (2025). İlmihal türünde bir literatür incelemesi: Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin Mukaddimetü's-Salâtı ve üzerine yapılan çalışmalar. *Dergiabant*, 13(1), s. 1-22. [in Turkish]
  15. Balcı, O. (2023). Memlûk Kıpçak Türkçesinde kerek(dür)... fiil-(G)A(y)+ (şahıs zamirleri/ekleri) yapısındaki gereklilik çekimi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(1), s. 356-372. [in Turkish]
  16. Bigzad, N. (2019). Memlûk Kıpçak Türkçesinde kalıplaşmış söz birlikleri. *Samsun*. [in Turkish]
  17. Çelik, N. (2021). Kıpçak Türkçesi döneminde yazılan dinî eserlerde anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik filler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 127(251), s. 411-436. [in Turkish]
  18. Demirci, J. (2003). Cumhuriyet'in 80. yılında Türkiye'de Memlûk-Kıpçak Türkçesi çalışmaları. *Türkoloji Dergisi*, 16(2). [in Turkish]
  19. Dinler, F. (2006). Ebü'l-Leys es-Semerkandî ve Mukaddimetü's-Salât isimli eserinin tahkiki. Master's thesis, Sakarya Üniversitesi. [in Turkish]
  20. Doğan, R. (2018). Tarihî Kıpçak Türkçesindeki meslek adlarının çağdaş Kıpçak grubu lehçelerinden Karaçay-Malkar Türkçesindeki görünüşleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(8), s. 173-186. [in Turkish]
  21. Eckmann, J. (2017). Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar (O. F. Sertkaya, Ed., 5th ed.). Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 438. [in Turkish]
  22. Ersoy, E. (2011). Memlûkler döneminde yazılmış bilinmeyen bir eser: Dîvân-ı Rûhî. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 25, s. 199-210. [in Turkish]
  23. Fakirulloğlu, M.A.İ. (2023). Tarihî Kıpçak Türkçesinde biliş fiilleri üzerine inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), s. 358-383. [in Turkish]
  24. Kılıç, A. (2018). Kitâb-ı Mukaddime-i Ebü'l-Leysi's-Semerkandî. *Dil Araştırmaları*, 12(23), s. 330-333. [in Turkish]
  25. Kocapınar, P. (2019). Kıpçak metinlerinde Allah ve sıfatları ile ilgili söz varlığı. *Dil Araştırmaları*, 13(25), s. 97-113. [in Turkish]
  26. Mıcık, K. (2023). Ebü'l-Leys Semerkandî ve tasavvuf anlayışı. *Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*. [in Turkish]
  27. Mohammad, R. (2018). Memlûk Kıpçak Türkçesinde ekler ve işlevleri. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 388. [in Turkish]
  28. Muhammed, R. (2021). Memlûk Türkçesinde ekler ve işlevleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 336. ISBN 978-975-17-5022-8. [in Turkish]
  29. Özdemir, S. (2022). Tarihî Kıpçak Türkçesinde kullanılan eşya ve alet adlarının art ve eş zamanlı olarak incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 148-182. [in Turkish]
  30. Özgür, C. (2014). Memlûk Kıpçakçasıyla yazılmış Kitâb-ı Mukaddime-i Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin söz varlığı. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014, Eskişehir)*, s. 525-534. [in Turkish]
  31. Özkan, A. (2000). Kitâb-ı Mukaddime-i Ebü'l-Leysi's-Semerkandî'nin dil özellikleri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, s. 177-200. [in Turkish]
  32. Özkan, A. (2018). Kitâb-ı Mukaddime-i Ebü'l-Leysi's-Semerkandî: Giriş, inceleme, metin, dizinler, tıpkıbasım. Palet Yayınları. [in Turkish]
  33. Sadykbekov, K. (2014). -Ġan -Gen Sifat Fiil Eklerinin Tarihi Gelişimi Üzerine (Memlûk Kıpçak Eserleri Örneğinde). *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 2(1), s. 109-119. [in Turkish]
  34. Sadykbekov, K. (2015). Memlûk Kıpçak Türkçesi ile yazılmış dini eserler ve özellikleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3(2), s. 119-124. [in Turkish]
  35. Şimşek, Y. (2018). Kitâb-ı Mukaddime-i Ebü'l-Leysi's-Semerkandî. *Gazi Türkiyat*, 23, s. 237-239. [in Turkish]
  36. Sökmen, S. A. (2024). Memlûk Kıpçak sahasında yazılmış sözlük-gramerlerde kılınış. *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları*, 8(8), s. 31-69. [in Turkish]
  37. Toparlı, R. (1978). Memlûk-Kıpçak dili yadigârları ve İrşâdü'l-mülûk ve's-selâtin (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü). Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, 4343, s. 291. [in Turkish]

---

38. Yüce, N. (2011). Mısır'da Türk dili ve kültürünün ilk izleri / The early traces of the Turkish language and culture in Egypt. *Journal of Turkish Language and Literature*, 41, s. 91-106. [in Turkish]

Yazar Bilgileri:

Issakhanova Kırca M.M. – PhD, Türkoloji ve Doğu Ülkeleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi, Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Almatı, Kazakistan.

Mustafayeva A.A. – PhD, Orta Doğu ve Güney Asya Anabilim Dalı Doçenti, Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Almatı, Kazakistan.

Aubakirova K.K. – PhD, Yabancı Diller ve Çeviri Anabilim Dalı Kıdemli Öğretim Görevlisi, Korkut Ata Kızılorda Üniversitesi, Kızılorda, Kazakistan.

Исаханова Кырджа М.М. – PhD, Түркітану және Шығыс елдерінің тарихы кафедрасының оқытушысы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Мустафаева А.А. – PhD, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасының доценті, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Аубакирова К.К. – PhD, Шетел тілдері және аударма кафедрасының аға оқытушысы, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан.

Исаханова Кырджа М.М. – PhD, преподаватель кафедры тюркологии и истории стран Востока, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Мустафаева А.А. – PhD, доцент кафедры Ближнего Востока и Южной Азии, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Аубакирова К.К. – PhD, старший преподаватель кафедры иностранных языков и перевода, Кызылординский университет имени Коркыт ата, Кызылорда, Казахстан.

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).